

PLANIMETRIA ARQUEOLÒGICA DE TÀRRACO

Atlas d'arqueologia urbana de Catalunya 2

PLANIMETRIA ARQUEOLÒGICA

DE TÀRRACO

Atlas d'arqueologia
urbana de Catalunya 2

Direcció científica

J. M. Macias Solé
I. Fiz Fernández
Ll. Piñol Masgoret
M. T. Miró i Alaix
J. Guitart i Duran

PLANIMETRIA ARQUEOLÒGICA DE TÀRRACO

PLANIMETRIA ARQUEOLÒGICA DE TÀRRACO

Direcció científica

Josep Maria Macias Solé
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Ignacio Fiz Fernández
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Lluís Piñol Masgoret
Ajuntament de Tarragona - Museu d'Història

Maria Teresa Miró i Alaix
Àrea de Coneixement i Recerca
Direcció General del Patrimoni Cultural

Josep Guitart i Duran
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

ATLES D'ARQUEOLOGIA URBANA DE CATALUNYA 2
DEPARTAMENT DE CULTURA I MITJANS DE COMUNICACIÓ DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

TREBALLS D'ARQUEOLOGIA URBANA 1
AJUNTAMENT DE TARRAGONA. CONSELLERIA DE PATRIMONI

SÈRIE DOCUMENTA 5
INSTITUT CATALÀ D'ARQUEOLOGIA CLÀSSICA

Tarragona, 2007

Coedició del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, Ajuntament de Tarragona. Conselleria de Patrimoni i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

Coordinació editorial

Publicacions de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Assessorament lingüístic

Roser Calvet Riera

Traducció a l'anglès

Paul Turner

Disseny de la portada

Elfo Jobs, S.L.

Fotocomposició

Víctor Igual, S.L.

Impressió

Grafos S.A.

- © **De l'edició:** Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Ajuntament de Tarragona. Conselleria de Patrimoni i Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- © **Del projecte i la infografia arqueològica:** Ajuntament de Tarragona. Conselleria de Patrimoni i Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- © **Dels textos:** els autors.
- © **De les fotografies:** els autors.
- © **De les fotografies de portada:** Institut Cartogràfic de Catalunya (full 267-139, vol 1998) i Unitat de Documentació Gràfica de l'ICAC.

Dipòsit legal: T-387-2007

ISBN: 978-84-934698-4-9

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Projecte de recerca i documentació de l'Ajuntament de Tarragona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

Comissió institucional del projecte

Ajuntament de Tarragona: M. Mercè Martorell Comas i Lluís Piñol Masgoret.

Institut Català d'Arqueologia Clàssica: Josep Guitart i Duran i Jordi Peiret i Estrada.

Direcció científica

Josep Maria Macias Solé, Ignacio Fiz Fernández, Lluís Piñol Masgoret, Maria Teresa Miró i Alaix i Josep Guitart i Duran.

Coordinació de l'obra

Josep M. Macias Solé i Ignacio Fiz Fernández (Institut Català d'Arqueologia Clàssica).

Documentació

Josep M. Macias Solé i Jordi López Vilar (Institut Català d'Arqueologia Clàssica), amb la col·laboració de Rafael Gabriel Costa (Reial Societat Arqueològica Tarraconense), Sílvia Alcaide González, Judit Ciurana Prast i Mariona Valldepérez Aixendri (Institut Català d'Arqueologia Clàssica).

Tractament SIG i infografia

Ignacio Fiz Fernández, amb la col·laboració de Paloma Aliende García, Ana Garrido Elena, Óscar Martín Vielba i Pau de Soto Cañamares (Institut Català d'Arqueologia Clàssica).

Amb la col·laboració de

Reial Societat Arqueològica Tarraconense, Codex-Arqueologia i Patrimoni, Cota 64 i Nemesis.

Informació i/o textos facilitats per

Susanna Adell Chavarria

Pilar Adiego Eraña

Maria Adserias Sans

Paloma Aliende García

Xavier Aquilué Abadías

Joan-Vianney Maria Arbeloa i Rigau

Roc Arola Arnau

David Bea Castaños

Cristina Benet Arqué

Alejandro Bermúdez Médel

Francesc Bosch Puche

Pilar Bravo Póvez

Lourdes Burés Vilaseca

Iban Cabrelles Albareda

M. del Carme Carbonell Muiños

Ana Carilla Sanz

Elisabet Chimisanas i Mateu Alsina

Montserrat Corominas Vidal

Óscar Curulla Ferré

Rubén Díaz Dalmau

Moisés Díaz García

Jordi Diloli Fons

Montserrat Esteban Nadal

Reis Fabregat i Fibla

Ferran Falomir Forcadell

Ignacio Fiz Fernández

Gabriel Foguet Coll

Montserrat García Noguera

Neus Gasull Casanovas

Pere Gebellí Borràs

Manel Güell Agramunt

Anna Maria León Delclòs

Jèssica Llop Ramos

Jordi López Vilar

Josep Maria Macias Solé

Sagrari Martorell Cubero

Jaume M. Massó Carballido

Joan Josep Menchon Bes

Imma Mesas Torronteras

Héctor Mir Llorente

Maria Teresa Miró i Alaix

Andreu Muñoz Melgar

Pedro Otiña Hermoso

Rosa Palau i Baiges

Rubén Pellejà Villalba

Lluís Piñol Masgoret

César Augusto Pociña López

Josep Maria Puche Fontanilles

Esther Ramon Sariñena

Antoni Rigo Jovells

Josep Francesc Roig Pérez

Jordi Rossell Ardèvol

Joaquín Ruiz de Arbulo Bayona

Cristòfor Salom Garreta

Jacinto Sánchez Gil de Montes

M. Immaculada Teixell Navarro

Esmeralda Terré Vidal

Olga Tobías Jiménez

Mercedes Tubilla Martínez

Enric Vilalta Ribé

Albert Vilaseca Canals

Topografia

Javier Zamarro Martín i Josep Subirà Arbolí.

Base cadastral

Ajuntament de Tarragona.

La tasca que porta a terme l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica com a centre públic de recerca s'emmarca dins l'aposta ferma del Departament d'Innovació, Universitats i Empresa per impulsar la col·laboració entre universitats, institucions de recerca i Administració.

Aquesta forma de gestionar la recerca, a partir de sinergies, és la que ha de permetre al país gaudir progressivament dels millors programes d'excel·lència del nostre entorn.

Catalunya té un riquíssim patrimoni arqueològic, així com una llarga tradició pel que fa als estudis d'arqueologia. En aquest context, l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica és una peça clau per aprofundir i avançar en l'estudi d'aquesta matèria en coordinació amb les altres institucions del país que també treballen en aquesta línia.

La present publicació, *Planimetria arqueològica de Tàrraco*, és fruit d'una feina acurada. Es tracta d'una eina útil pensada tant per a les persones que es dediquen professionalment a la història i a l'arqueologia com per a col·lectius diversos, des d'arquitectes i urbanistes, a personal docent i tècnics de turisme.

Una de les funcions socials de la investigació arqueològica és fer-ne una difusió adequada. És necessari, per tant, que els resultats obtinguts transcendeixin l'àmbit estricte de l'arqueologia perquè puguin esdevenir útils per a altres sectors. D'aquí la importància d'aquesta publicació, suport necessari per a la divulgació de la recerca arqueològica que tant defensem des del Govern.

El coneixement del nostre passat col·lectiu és el que permet entendre i definir la nostra identitat com a poble. Catalunya, com a país, té uns trets propis que han evolucionat al llarg dels segles i que es manifesten a través de múltiples expressions, el patrimoni cultural n'és un. Per mirar el futur amb coherència, construint amb base a unes arrels sòlides, cal que continuem invertint esforços perquè es conegui la nostra història.

El Departament d'Innovació, Universitats i Empresa treballa amb l'objectiu que el nostre passat i les nostres empremtes es converteixin, encara més, en un dels principals valors afegits de l'oferta turística de Catalunya.

La ciutat de Tarragona, ubicada en un territori habitat des del paleolític, és un clar exemple d'aquest fet. Parlem d'una ciutat romana, *Tarraco*, que va néixer com a campament militar l'any 218 aC (durant la II Guerra Púnica), i que posteriorment va aconseguir l'estatus de colònia de dret romà (*Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*). El conjunt arqueològic d'aquesta ciutat, capital de la província romana *Hispania Tarraconensis* a partir de l'any 27 aC, finalment va ser mercaderament reconegut com a Patrimoni Mundial de la UNESCO l'any 2000 després d'un intens esforç de la ciutat per recuperar el seu passat.

Més enllà del reconeixement internacional de les seves restes romanes, Tarragona s'ha caracteritzat històricament per ser una ciutat acollidora i oberta als visitants. Al segle I aC *Publius Virgilius Maro*, Virgili, es manifestava «encantat per la seva hospitalitat». Amb el temps, i conservant el tarannà que sempre l'ha identificat, la ciutat ha sabut posar en valor el seu patrimoni cultural i s'ha convertit en una atractiva destinació turística de qualitat.

Així, doncs, si assegurant la continuïtat de la bona tasca que es fa en recerca arqueològica s'assegura el coneixement precís del nostre passat... Si difonent el coneixement es garanteix una millor cohesió social i una major consciència de pertinença.... I, per últim, si fent un ús adequat per part de les institucions públiques de la nostra història i del nostre patrimoni es contribueix a un desenvolupament sostenible..., la clau és continuar treballant en aquesta línia i intensificar-la.

JOSEP HUGUET I BIOSCA
Conseller d'Innovació, Universitats i Empresa
President del Consell de Direcció de l'Institut
Català d'Arqueologia Clàssica

Quan el mes de novembre del 2000 el Comitè del Patrimoni Mundial de la UNESCO va decidir declarar Patrimoni Mundial el conjunt arqueològic de *Tarraco*, tots els tarragonins i tarragonines ho vàrem rebre amb molt d'orgull, però a la vegada amb una gran responsabilitat. La bona conservació del conjunt excepcional dels monuments romans de la nostra ciutat és encara un repte urbanístic i cultural, ja que l'hem de fer compatible amb el creixement de la ciutat, tenint en compte que en algun moment pot suposar una limitació.

Així ho va entendre Josep M. Recasens, el primer alcalde de la democràcia, que va assumir amb tenacitat i decisió la feina de fer possible que el nou desenvolupament urbanístic que Tarragona iniciava fos compatible amb la preservació i conservació de les restes arqueològiques conegudes i de les que s'anessin trobant. L'alcalde Recasens volia que el patrimoni monumental de la ciutat, que ell coneixia a la perfecció en la seva condició d'historiador, pogués ser protegit, estudiat a fons, restaurat i, en la mesura que fos possible, retornat a la ciutadania per al seu gaudi.

Aquest ha estat un procés llarg i dificultós que l'Ajuntament va iniciar amb els plans especials del Centre Històric – Part Alta del 1984, el pla Pilats per a la recuperació de la capçalera del Circ del 1978 i la revisió del Pla General d'Ordenació Urbana del 1982. Tres instruments de planejament essencials per establir unes fórmules que tenien com a primer objectiu conèixer amb precisió el potencial arqueològic i arquitectònic conservat als diferents indrets de la ciutat i, com a segon objectiu, establir criteris clars de conservació i preservació d'aquest patrimoni.

L'Ajuntament de Tarragona, que gestiona els monuments a través de la seva Conselleria de Patrimoni, compta amb el suport d'un bon nombre d'institucions: la Generalitat de Catalunya, encarregada de vetllar pel compliment de la legislació en aquesta matèria a través de la Direcció General del Patrimoni Cultural; el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, seu de les magnífiques col·leccions d'època romana i dipositari de totes les troballes arqueològiques; la Reial Societat Arqueològica Tarraconense, degana a tot l'Estat entre les associacions ciutadanes preocupades pel patrimoni, i, per descomptat, la Universitat Rovira i Virgili, responsable de la formació de nous investigadors i que compta amb un professorat d'elevat i reconegut nivell científic. La creació a Tarragona de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica culmina aquest ventall institucional i representa, sense cap mena de dubte, una nova i molt valuosa aportació, de la qual aquest llibre n'és una prova.

Perquè aquest llibre es troba en la línia de responsabilitat que dèiem al principi. Disposar d'un plànol arqueològic detallat de la ciutat de Tarragona, d'una cartografia on se situïn totes les restes d'època romana conegudes, capa per capa damunt el parcel·lari de la ciutat actual, és una eina necessària i imprescindible. Aquest llibre és el resultat de la col·laboració institucional entre l'Ajuntament de Tarragona, l'Àrea de Coneixement i Recerca del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. Però també és el resultat de centenars d'intervencions arqueològiques i troballes realitzades al llarg del temps, reunides gràcies a l'ús dels més moderns recursos informàtics i la cartografia digital i, per tant, podríem dir que té tants autors com responsables han tingut les excavacions esmentades. Però no seria equànime, ja que si podem comptar amb aquesta important obra és gràcies al treball minuciós i pacient de l'equip coordinador del projecte, que ha excel·lit a dur a bon terme un projecte complex i minuciós com és aquest, amb la implicació dels professionals i científics que han treballat i treballen a la nostra ciutat, i de les tres institucions implicades en aquesta aventura apassionant que és el nostre patrimoni. A tots ells adreço la meva felicitació i agraïment pel seu valuós treball.

És molt el que ja sabem de la Tarragona romana i aquest llibre ho demostra, però encara és més el que ens queda per saber. Per fer-ho possible caldrà un nou esforç investigador al qual des de l'Ajuntament de Tarragona sempre donarem suport. Només a partir del coneixement precís de les nostres arrels podrem construir la ciutat que volem per al futur.

JOSEP FÈLIX BALLESTEROS CASANOVA
Alcalde de Tarragona

Una de les tasques importants que té assignades el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació pel que fa al patrimoni cultural és la d'elaborar i mantenir el seu Inventari, la finalitat del qual és permetre la documentació i recopilació sistemàtica, la investigació i la difusió de tots els béns que l'integren, i garantir l'accessibilitat a tota la ciutadania de les dades que conté.

Aquesta tasca es va iniciar a finals de 1982, moment en el qual es va posar en marxa la realització de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya a través de les Cartes Arqueològiques comarcals i en el qual encara avui esmercem tots els recursos disponibles perquè entenem que és una eina eficaç només si està sotmesa a un constant i obligat procés d'actualització.

No són poques les circumstàncies que sotmeten el patrimoni a nous perills o situacions de risc. És en aquest context que les Cartes Arqueològiques o Inventaris sovint han de transcendir el simple àmbit de la documentació i es converteixen en un mecanisme per a la integració i interacció en l'ordenació del territori —i, conseqüentment, del planejament urbanístic— i entren en un període en què parlem de Cartes de Risc. A casa nostra aquest salt es va fer palès quan l'any 1989 la Direcció General del Patrimoni Cultural va establir el Programa d'Arqueologia Urbana. En el marc d'aquest programa es va documentar el subsòl de diversos municipis de Catalunya (Badalona, Barcelona, Cardona, Girona, Isona i Conca Dellà, Lleida, Manresa, Mataró, Montblanc, Tortosa, Vic i, òbviament, Tarragona). La documentació resultant es va lliurar als ajuntaments amb la finalitat de proporcionar una bona eina de gestió i ser integrada en el corpus normatiu de la planificació urbanística.

D'altra banda, tots sabem que la difusió del patrimoni dels nuclis urbans és un dels mecanismes més efectius per assolir una sensibilització correcta vers el patrimoni. Per aquest motiu, el Departament de Cultura va considerar oportú publicar la sèrie *Atles d'Arqueologia Urbana de Catalunya*, el primer volum del qual fou dedicat a Granollers; aquesta obra va posar a l'abast dels ciutadans, dels gestors del patrimoni, dels urbanistes i dels professionals de l'arqueologia tota la informació existent referida al patrimoni d'aquest municipi.

En aquesta línia, doncs, cal situar la publicació que ara teniu a les mans i que és fruit d'una iniciativa promoguda per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i pel Museu d'Història de Tarragona. La *Planimetria arqueològica de Tàrraco* ha estat possible gràcies a la feina feta per moltes persones apassionades per fer-nos present el nostre passat, i és un goig haver-hi pogut col·laborar.

JOAN MANUEL TRESSERRAS GAJU
Conseller de Cultura i Mitjans de Comunicació

L'any 15 dC, poc després de la mort de l'emperador August, una ambaixada de tarraconenses era rebuda per Tiberi. El propòsit de la delegació era clar, rebre el permís del nou emperador per erigir un temple al *princeps*, ja deïficat, com a exemple per a totes les províncies.

Han passat els segles i Tarragona torna a ser un exemple per a totes les províncies. El conveni de col·laboració entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Tarragona ha donat com a fruit un treball de qualitat excepcional, el projecte *Planimetria arqueològica de Tàrraco*, que ha permès la publicació del llibre que teniu a les mans i, sens dubte, ha marcat una fita molt important per al coneixement arqueològic de la ciutat de Tarragona en època romana, amb un treball acurat, rigorós i alhora clar i clarificador. A més, ha dotat la ciutat d'una eina cobejada de fa temps, però per la seva complexitat difícil d'assolir, el seu mapa arqueològic, que a la vegada és una eina de gestió bàsica en una ciutat en creixement com és Tarragona.

I també s'ha assolit una fita important. Aquest projecte, aquesta publicació, és fruit de la franca i lleial col·laboració institucional. La ingent tasca dels editors, que no han tingut pas por d'enfrontar-se a la difícil empresa, ha comptat, i heus ací un altre mèrit important, amb la col·laboració dels professionals, que en un clar exercici de generositat, hi han aportat els resultats de les excavacions arqueològiques dels darrers anys, tot mostrant una maduresa i una conscienciació que en altres temps i en altres llocs hauria estat difícil.

I és aquest l'exemple que es dóna, i és el referent que s'ha de desenvolupar. Des de la Conselleria de Patrimoni de l'Ajuntament de Tarragona fem aquesta aposta per la col·laboració interinstitucional i interprofessional. En som fermes defensors. I així es palesa en aquest i altres projectes, com els de la Muralla, el Pont del Diable, la Catedral (amb l'Arquebisbat de Tarragona), etc. I és per això que aquest treball enceta amb il·lusió la nostra sèrie de publicacions sobre Patrimoni, «TAU-Treballs d'Arqueologia Urbana». Fem vots perquè aquesta nova línia de treball no quedi tan sols amb un *unicum*, perquè sigui llarga i fructífera. Els ponts estan construïts, ara és temps de consolidar-los i també de fer-ne de nous. Tarragona i el seu Patrimoni s'ho mereixen.

ROSA MARIA ROSSELL RIGAU
Tinent d'alcalde de Patrimoni
Ajuntament de Tarragona

El volum que ara estem obrint és fruit d'una llarga tasca de molts i bons professionals que han esmerçat molt d'esforç per tal de fer-lo realitat. Per donar-ne una idea precisa, podem sintetitzar que els cinc directors científics han coordinat més de quaranta arqueòlegs i tres empreses (Codex-Arqueologia i Patrimoni, Cota 64 i Nemesis) per tal d'aplegar la informació disponible fins al 31 de desembre de l'any 2004.

Per dur a terme tota aquesta feina ingent, les tasques es van començar a coordinar mitjançant la signatura d'un conveni el 14 d'abril del 2005 entre l'Ajuntament de Tarragona i l'ICAC, institucions que tot aquest temps han col·laborat estretament amb percentatges equivalents. Una bona mostra d'aquesta sinergia és el fet que aquest volum és el número 5 de la Sèrie Documenta de l'ICAC —sempre conjuntament amb la URV— i a la vegada el primer número de TAU, els Treballs d'Arqueologia Urbana del Museu d'Història de Tarragona. Agraïm també el suport del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació per tal de dur a terme l'edició d'aquesta obra.

Impulsors sense defalliment n'han estat en tot moment la Conselleria de Patrimoni Històric-Artístic de l'Ajuntament de Tarragona, amb M. Mercè Martorell al capdavant fins al mes de març, el Museu d'Història de Tarragona en la persona del seu director, Lluís Piñol Masgoret, i, des de l'ICAC, amb el seu primer director, Josep Guitart i Duran.

Aplicant una tècnica i metodologia precises, a partir d'un SIG (sistema d'informació geogràfica), s'han pogut anar situant amb minuciositat en el plànol de Tarragona totes aquelles restes arqueològiques que s'han anat localitzant i investigant al llarg de decennis de treball pacient dut a terme per molts arqueòlegs eficients i entusiastes. La lectura diacrònica permet observar amb claredat les diferents fases i els successius períodes de l'evolució de la ciutat romana, considerada sempre com un ésser viu en contínua transformació.

Amb tot aquest bagatge, es pot oferir al món científic una planimetria rigorosa que ubica les estructures arquitectòniques romanes en el teixit urbà actual. Sens dubte, la qualitat i interès dels continguts faran que aquest llibre esdevingui un punt de referència essencial per a altres ciutats antigues tant de casa nostra com de fora.

A més, aquesta planimetria es posa al servei no solament d'un millor coneixement de l'urbanisme i la història de la configuració de *Tarraco* en el seu procés de conformació de la nostra Tarragona. És, alhora, un instrument molt valuós per a la política de prevenció i protecció de les restes monumentals que són la base de la forma de la ciutat actual i que són motiu de riquesa i orgull donada la potència dels seus orígens. No debades, gràcies a la grandiositat de la capital de la província més extensa de l'Imperi romà, Tarragona fou designada l'any 2000 com a Patrimoni de la Humanitat.

A més, tots aquells que valoren i estimen la ciutat, signe de la nostra identitat, trobaran en el text i en el nodrit annex de plànols en suport paper, elaborats amb un grafisme de nítid impacte visual, una font d'informació per comprendre i conèixer millor la Tarragona romana. És la dimensió social de l'obra la que demostra, una vegada més, el compromís amb la ciutadania que, com a nova directora de l'ICAC, voldria expressar i manifestar tal com s'ha fet des que l'Institut obrí les portes el 26 de setembre de l'any 2003. Una trajectòria breu encara en el temps, però intensa en continguts que s'enforteix quan, com en aquesta ocasió, s'arriba a bon port gràcies a la col·laboració decidida entre les diverses institucions. Un camí que hem de continuar fent per al guany comú i per assolir bons objectius i realitzacions com veiem ara que es fan palesos en el volum que tenim a les mans.

ISABEL RODÀ DE LLANZA
Directora de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica

SUMARI

Introducció	3
1. Presentació i contingut de l'obra	5
1.1. Funcions i organització del SIA	5
1.2. <i>Forma Tarraconis</i> : base documental i representació	8
1.3. Agraïments	13
2. Cartografia històrica, SIA i recerca arqueològica	15
2.1. Objectius i metodologia	15
2.2. Cartografia i restitució de la topografia urbana	16
3. <i>Forma Tarraconis</i> : una descoberta en evolució	25
3.1. L'urbanisme	25
3.2. Projeccions urbanístiques	40
4. Les fitxes de registre.	47
4.1. Abreviatures	48
4.2. Fitxes recollides en la planimetria	49
4.3. Fitxes no recollides en la planimetria	180
4.4. Referències cadastrals	181
5. Bibliografia i documentació	189
6. Índex temàtic	221
7. Índex planimètric	225
7.1. Ordenació toponímica	225
7.2. Ordenació numèrica	236
Archaeological Planimetry of Tarraco	249

Carpeta

Índexs
Llegenda
Plànols

INTRODUCCIÓ

Quan l'any 2002 es va crear l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica amb la seva seu a Tarragona, tots érem conscients que la important activitat arqueològica portada a terme en aquesta ciutat des del segle XIX, una activitat considerablement accelerada en les darreres dècades del segle XX, feia necessària una recopilació de la planimetria arqueològica dels nombrosos vestigis conservats o documentats de l'antiga *Tarraco*. Calia recollir tota la informació, cartografiar-la, assegurant-ne la màxima precisió topogràfica possible, i publicar-la en un volum unitari que la posés a l'abast de tot el públic interessat en el tema, i molt especialment de tots els agents que intervenen en el tractament d'aquest patrimoni arqueològic, tant des del camp de la recerca estricta com des del camp de la gestió arqueològica pròpiament dita, de l'urbanisme, o del desenvolupament museístic i de difusió i projecció d'aquest passat.

Aquesta tasca, que ja s'havia iniciat en altres ocasions sense aconseguir culminar-la, per arribar a bon port requeria necessàriament, donada la seva envergadura, un lideratge institucional decidit i potent, que fixés objectius clars i hi posés els mitjans per assolir-los. Aquesta ha estat la comesa del mateix Institut, del Museu d'Història de Tarragona i del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, que han assumit la direcció científica de l'obra.

L'estudi arqueològic d'una ciutat d'època romana és necessàriament una tasca col·lectiva. I quan aquesta ciutat té l'envergadura arqueològica i històrica de *Tarraco*, capital de la *Provincia Tarraconensis* i una de les ciutats més importants de l'Occident romà, l'aprofundiment en el seu coneixement esdevé una feina de generacions successives.

Així, per definició, aquesta obra és una compilació de dades de més de 100 anys d'arqueologia contemporània duta a terme a la ciutat de Tarragona. No està plantejada com una carta arqueològica, cosa que hauria requerit una anàlisi crítica més aprofundida de cadascun dels ítems aplegats i cartografiats, sinó com un recull planimètric nodrit per la informació procedent d'antics historiadors locals com Ponç d'Icard i Hernández Sanahuja, entre d'altres, fins als resultats que s'han produït en el context actual, conformat per una arqueologia professionalitzada i implementada en els processos de transformació urbanística.

L'objectiu ha estat recollir i gestionar tota aquesta informació aprofitant els recursos de la tecnologia actual i definir un corpus planimètric i bibliogràfic sobre les actuacions arqueològiques desenvolupades a Tarragona fins a l'any 2004. S'ha pretès conjuntar i posar a disposició dels ciutadans, dels tècnics vinculats a la ciutat i el seu patrimoni, i dels investigadors en general, l'abundant informació existent, tant pel que fa a revistes especialitzades com a documents administratius fins ara inèdits. El resultat obtingut és també una proposta metodològica concretada mitjançant el Sistema d'Informació Arqueològica —SIA— establert i desenvolupat en l'execució d'aquest projecte pluriinstitucional, i que constitueix una base de dades actualitzable i relacionable amb els altres sistemes de registre i presentació infogràfica.

La realització d'aquest projecte era una necessitat imperiosa per tal de disposar d'un instrument per a la gestió i protecció del patrimoni arqueològic immoble d'època clàssica a Tarragona, però l'activitat científica i museogràfica actual també palesava la manca de planimetries històriques globals que recollissin els resultats dels nombrosos treballs arqueològics desenvolupats a Tarragona fruit de la transformació i expansió urbanística de la ciutat. Donades aquestes mancances, la realització i difusió d'aquesta compilació és el mecanisme correctiu més efectiu, i justifica que hàgim prioritzat la planimetria i hàgim deixat per a treballs posteriors l'aprofundiment en la interpretació arqueològica de cada notícia recollida.

L'entrada en vigor de la Llei del patrimoni cultural català (1993) coresponsabilitza qualsevol administració local de la gestió i protecció del seu patrimoni. Aquest SIA està implementat per ser una eina fonamental en la definició dels instruments urbanístics i legals per a l'assoliment d'aquest objectiu. El sistema de registre posiciona en la trama urbana actual les restes documentades plani-

mètricament i, amb el corpus historiogràfic elaborat, permetrà establir documents definitius de protecció del patrimoni immoble clàssic de la ciutat (plans especials, catàlegs patrimonials, etc.). Altrament, ha de constituir una eina de planejament urbanístic disponible de forma particular, que ha de permetre una de les condicions imprescindibles per a la correcta gestió i sensibilització social vers el patrimoni: la planificació i previsió de tota actuació arqueològica dins els complexos i variats processos de transformació urbana de la ciutat. Aquest recull queda a disposició d'arquitectes, urbanistes promotors, responsables institucionals i, és clar, del col·lectiu científic.

A més, aquest compendi aglutina la informació arqueològica derivada de l'exercici d'una activitat professional molt intensa i que, malauradament, no compta amb suficients eines d'investigació i projecció científica. Tal com havia succeït amb anterioritat en diversos països europeus, l'exercici de la pràctica arqueològica s'ha convertit en una activitat professionalitzada vinculada al mercat immobiliari, a les inversions industrials o a les grans obres públiques d'infraestructura.

Les excavacions arqueològiques d'urgència o preventives constitueixen necessàriament intervencions reglades inserides en la dinàmica administrativa de la nostra societat i enfocades cap a la gestió i materialització dels preceptes legals vigents, però sense preveure'n la necessària investigació i difusió com a fase final d'aquest procés d'intervenció sobre el patrimoni arqueològic. En el nostre cas, Tarragona presenta, a diferència d'altres ciutats hispanes, una situació deficitària, ja que la publicació periòdica i regular dels resultats de l'arqueologia urbana és del tot millorable.

Així doncs, cal valorar quina ha estat realment l'aportació de l'arqueologia urbana al coneixement històric i arqueològic de Tarragona, i fer-nos conscients de com la incentivació de la recerca postexcavació pot fer aflorar de manera molt més profitosa i rendible tota la potencialitat científica i cultural que hi ha darrere del patrimoni descobert. D'aquesta manera es justificaria amb escreix la inversió econòmica, pública i privada, que comporta l'aplicació de la normativa vigent en matèria d'excavacions arqueològiques i llicències urbanístiques. En aquest context, complicat però a la vegada molt estimulants, cal considerar aquesta obra: no com un punt i final resultant de l'arqueologia urbana desenvolupada a la ciutat en el darrer segle, sinó com el punt de partida de la tasca de salvaguarda, recerca i difusió del patrimoni arqueològic tarragoní que encara queda per efectuar.

Al mateix temps, la plasmació d'aquest projecte esdevé, pel seu caràcter globalitzador i per la seva perspectiva temporal, una eina d'avaluació del coneixement arqueològic real sobre l'evolució històrica de les etapes ibera, romana i tardoantiga de *Tarraco*, i ofereix també una visió sobre el nivell de preservació del patrimoni arqueològic de la ciutat. No pretén ser un document definitiu, sinó més aviat una proposta metodològica sobre com afrontar en el futur la conjunció i la gestió de les dades arqueològiques que sorgeixen, i proporcionar a la vegada un sistema que permeti l'ampliació i depuració dels continguts segons com avanci la recerca científica de l'antiguitat clàssica a Tarragona.

Tarragona, febrer de 2007

Josep Maria Macias Solé
Ignacio Fiz Fernández
Lluís Piñol Masgoret
Maria Teresa Miró i Alaix
Josep Guitart i Duran

1. PRESENTACIÓ I CONTINGUT DE L'OBRA

Ignacio Fiz i Josep M. Macias

L'objectiu principal d'aquesta obra és la compilació de les planimetries arqueològiques referents als vestigis de les èpoques ibèrica, romana i visigoda de la ciutat de Tarragona i prenent les parcel·les cadastrals actuals com a unitats bàsiques de registre. Cadascuna de les fitxes elaborades inclou la informació gràfica, la fitxa descriptiva i la documentació arqueològica o bibliografia pertinent. Un altre dels propòsits de l'obra és la reconstrucció, amb més o menys precisió, dels elements urbanístics que, avui dia, a causa dels processos inherents a l'evolució històrica i topogràfica de Tarragona entre els segles XIX i XX, no podran ser verificats arqueològicament.

La publicació d'aquest treball demanava la creació prèvia d'un sistema de digitalització, gestió i presentació de tota la informació amb dues premisses bàsiques: la capacitat d'actualització i de relació amb altres sistemes de registre. El sistema definit ha estat el resultat de l'experiència metodològica prèvia desenvolupada per un de nosaltres (Fiz 2003, 2004) i ja duta a la pràctica a la ciutat de Tarragona. En els últims 10 anys, altres ciutats europees han seguit experiències similars i en d'altres aquestes encara estan en procés de gestió.¹ D'altra banda, la creació d'una base de dades referent al patrimoni arqueològic de la ciutat ha comptat amb dues experiències que, malauradament, no han reeixit o han tingut una difusió escassa.²

En el nostre cas, el Sistema d'Informació Arqueològica (SIA) establert és una eina de futur que pot actualitzar tant els continguts —les excavacions arqueològiques a partir del 2004— com els subsistemes o aplicacions informàtiques que combina, ja que aquests són programaris comercials plenament estandaritzats i de fàcil adaptabilitat a les nostres necessitats. Tot i que és un sistema de documentació cenyit a la ciutat de Tarragona, es pot aplicar o ampliar a qualsevol àmbit territorial. La informació generada per l'aplicació és exportable a les bases cadastrals de la ciutat i, al mateix temps, està capacitada per importar documentació fotogràfica i cartogràfica. És una eina de

consulta que pot ser accessible en el futur, via intranet o internet, tot interactuant amb un programari específic com Autodesk MapGuide o ArcIMS d'ESRI, entre d'altres. D'aquesta manera, fent un clic sobre una parcel·la cadastral determinada, es podrà efectuar qualsevol consulta per obtenir la informació textual o gràfica addicional; o bé indicant una àrea determinada es podran conèixer les parcel·les que disposen d'informació arqueològica.

1.1. FUNCIONS I ORGANITZACIÓ DEL SIA

El SIA emprat compta amb tres aplicacions informàtiques o subsistemes de treball combinats: el subsistema CAD, representat pel programa Autocad 2006; el subsistema REA, implementat amb FileMaker 6, i el subsistema Hipòdam, construït sobre l'aplicació SIG ArcView versió 3.1 (fig. 1). El subsistema CAD proporciona a l'Hipòdam la informació planimètrica vectoritzada; el REA emmagatzema les dades necessàries per a la gestió de la informació, mentre que l'Hipòdam gestiona, mitjançant les seves eines vectorials i de mapa de bits, la combinació de les dades proporcionades pels altres dos.

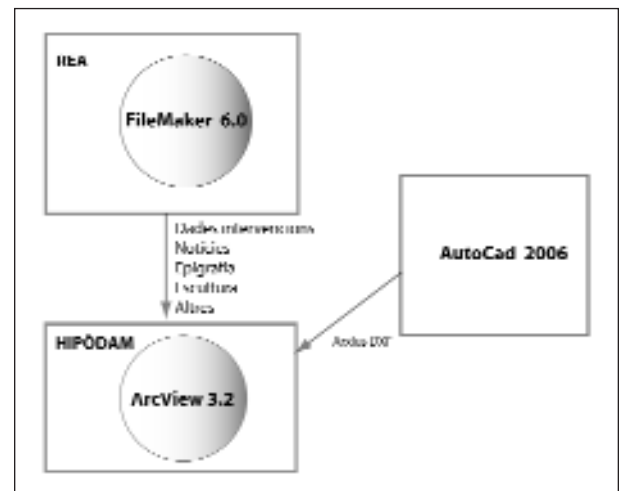

Fig. 1: Diagrama funcional dels subsistemes del SIA.

1. A Còrdova (Murillo *et al.* 1999), Barcelona (Manoel/Miró 2006), Lecce (Semeraro 1997), Ravenna (Augenti *et al.* 2003) o Narbona (Dellong 2006). Un altre exemple ja conclòs és el volum I de l'atles d'arqueologia urbana de Catalunya referent a la localitat de Granollers (Uscatescu 2004).

2. La *inestabilitat* característica que ha envoltat la gestió del patrimoni arqueològic de Tarragona pot considerar-se l'explicació d'aquesta situació. Una primera declaració d'intencions, pionera aleshores a l'Estat espanyol, es troba a Ted'a 1988. Posteriorment, es desenvolupà el projecte Sicaut (Sistema d'Informació de Cartografia Arqueològica Urbana de Tarragona), finalitzat l'any 1993 i dependent del Programa d'Arqueologia Urbana de la Generalitat de Catalunya. Fou dirigit per Alejandro Bermúdez i Pedro Pujante i realitzat per Maria Adserias, Olga Balart, Rosa Palau i Pedro Pujante. Posteriorment, es definí el Pla Arqueològic de Tarragona, concebut com la continuació del Sicaut i ampliat quant a la recopilació de la documentació arqueològica. Es tractava d'una proposta municipal amb la col·laboració del Departament de Cultura i la Universitat Rovira i Virgili (Rifa 2000). En aquest període la investigació arqueològica també havia dut a terme diverses experiències de compilació planimètrica per tal de reconstruir determinades àrees de la ciutat. Poden servir com a exemple els estudis de Th. Hauschild i X. Dupré (1983a i 1987a, respectivament) per la restitució dels complexos provincials o la proposta de J. M. Macias (2000a) sobre la trama viària intramurs.

El subsistema CAD s'encarrega de crear i gestionar els plànols de cadascuna de les intervencions arqueològiques, ja sigui a través de la vectorització de planimetries antigues com modificant plànols digitalitzats elaborats prèviament pels tècnics que han intervingut en les excavacions. Ressaltem el fet que, per a aquest projecte, s'ha fet ús del dibuix lineal de les estructures arqueològiques prescindint de la caracterització precisa dels materials constructius, tot i que en determinats casos, per la singularitat de les restes, sí que s'ha fet (per exemple, carreus o megàlits). El sistema de vectorització es caracteritza per l'ús de polilínies o, si escau, circumferències, arcs o quadrats.³ Per evitar una esquematització excessiva de la planimetria, s'ha tingut en compte una caracterització predeterminada segons els tipus d'estructura arqueològica, així com també s'ha diferenciat entre elements reals i elements restituïts. S'han aplicat símbols convencionals als milers de tombes documentades amb l'objectiu d'il·lustrar la varietat tipològica dels contenidors funeraris emprats (fig. 4). També s'han diferenciat entre quatre tipus de cotes altimètriques: cota de mur, de roca, de paviment i cota municipal del carrer actual.

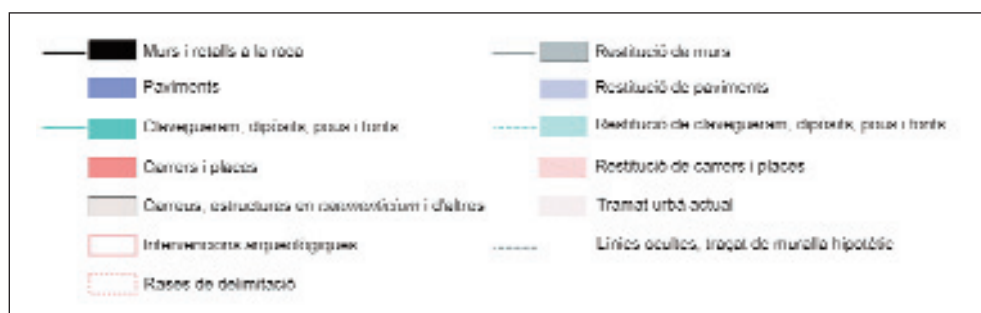
De forma paral·lela i per poder preveure la generació de plantes evolutives per fases cronològiques, la informació s'ha distribuït en períodes històrics predefinitos segons la realitat històrica de Tarragona i el volum d'informació existent. La ubicació temporal de les restes no ha tingut en compte exclusivament el moment constructiu, sinó que també ha previst la seva fase d'utilització o visualització urbanística. Si es considera convenient, el SIA permet modificar la periodització temporal següent:

1. Època ibèrica fins a l'arribada dels Escipions (aprox. 500-218 aC). Es tracta d'un extens període que no ha proporcionat gaires vestigis arqueològics, tots ells emplaçats a la part baixa del turó. Correspon a l'antiga *Cesse* i/o *Tarracon* i la cronologia de les restes constatades és fiable a excepció de les sitges, que només proporcionen la data de col·liment. Alguns d'aquests receptacles s'emplanten

en el període posterior tenint en compte les restes ceràmiques, tot i ser conscients dels problemes interpretatius que hi ha darrere d'aquesta decisió.

2. Època tardorepublicana fins a l'inici del Principat d'August (218-30 aC). En aquest període es conformà la ciutat de *Tarraco*, amb les seves muralles, el sistema de clavegueram i el traçat de la retícula urbana intramurs. En aquesta època s'inclou el *cuniculus* de la ciutat i el principal dubte es troba en la construcció de l'escullera portuària documentada en la planimetria històrica. Pertany a aquest període o bé és una obra plenament augustal?
3. Època d'August fins a la crisi militar postneroniana (30 aC-69 dC). Potser és el període històric urbanísticament més dinàmic de la ciutat. La capitalitat provincial, l'estada d'August i l'activitat econòmica de l'*ager Tarraconensis* representaren el desenvolupament extramurs de la ciutat, la remodelació de la perifèria viària, el port, el fòrum i la construcció del teatre. A més, de ben segur que la Part Alta de la ciutat es va desmilitaritzar i que llavors es van iniciar les reformes urbanístiques que van finalitzar en el període posterior.
4. Època compresa entre les dinasties flàvia i antonina (69-180 dC). Com a resultat dels períodes precedents, aquest moment representa l'època d'or de *Tarraco*. És aleshores quan va finalitzar la construcció de la seu del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris* i els edificis d'espectacles i cerimonials vinculats: el circ i l'amfiteatre. La construcció de nombrosos magatzems portuaris, l'epigrafia, l'escultura i la musivària mostren el període històric més important i influent de la història de Tarragona.
5. Període comprès entre el regnat de L. Verus i el darrer emperador a Occident, Ròmul Augústul (180-476 dC). Representa la transició a la ciutat tardoantiga i il·lustra la davallada econòmica de la ciutat: abandó dels grans equipaments portuaris, generalització de les grans necròpolis a cel obert, inutilització del teatre i de la xarxa de clavegueram. Des de final del s. II, s'aprecia una contracció de les àrees residencials i l'any 260 la ciutat fou parcial-

Fig. 2: *Trames identificatives de les estructures arquitectòniques.*

3. Donada la incompatibilitat amb el subsistema Hipòdam, és a dir, amb el programari ArcView, no s'apliquen *splines*.

ment destruïda. Ideològicament representa la transició d'una ciutat de culte imperial a una de cristiana, així com l'adopció generalitzada, des del punt de vista funerari, del ritus de la inhumació.

6. Etapa visigoda (476-713). Caiguda de l'Imperi fins a la desaparició de les institucions urbanes amb l'arribada de l'Islam. Representa una nova ciutat configurada a partir dels estaments visigots i cristians. Desaparició dels edificis d'espectacles, contracció urbana i gran transformació urbanística de les estructures del *concilium* a principi del s. vi.
7. Estructures arquitectòniques de cronologia indeterminada.

XXXX	Núm. fitxa	XX.X	Cota mica
↔	Portes, portellis	XX.X	Cota superior mur
↔	Sentit circulació	XX.X	Cota paviment
↔	Rampes muralla	XX.X	Cota actual

Fig. 3: Símbols i numeració planimètrica.

La varietat arquitectònica i cronològica ha estat representada per una simbologia realitzada en Autocad establint unes pautes que han de facilitar el posterior traspass de la informació al subsistema Hipòdam (fig. 2 i 3) La informació s'ha centralitzat en tres arxius: un conté la informació arqueològica que diferencia la varietat arquitectònica i les fases cronològiques predefinides; el segon estableix la grafia fruit de la interpretació arqueològica establerta i també articulada en els períodes temporals corresponents, i, finalment, el tercer fitxer incorpora la informació relativa a les cotes arqueològiques o actuals.

El subsistema REA s'ha fonamentat en l'aplicació File-Maker versió 6, que ha permès definir una base de da-

des estàndard a partir de camps preestablerts. El programari ha tingut cura de l'activació dels *plugins* pertinents per compartir dades entre diferents aplicacions (ODBC). Cada registre pertany a una unitat cadastral de la Tarragona actual i compta amb una sèrie de camps d'informació que es recopilen a l'apartat 4.1.

El subsistema Hipòdam és l'encarregat d'administrar la informació documental, vectorial i *raster* (de trama) associada a la documentació. La potencialitat i els recursos d'aquest programari excedeixen amb escreix les necessitats d'aquest projecte, en què s'ha prioritzat la representació gràfica de les troballes arqueològiques. Cada registre o unitat cadastral es dona d'alta en el SIG ArcView amb un codi propi i s'hi incorpora la planimetria efectuada en CAD més la informació procedent del subsistema REA. Si fos necessari, es podria incorporar més informació visual i textual a cadascun dels registres establerts en aquest projecte. Podria ser informació fotogràfica pertanyent a les excavacions dutes a terme o bé imatges i continguts de corpus materials efectuats, com ara els reculls epigràfics, estatuaris, etc. Cadascuna de les unitats cadastrals donades d'alta es pot consultar de forma individualitzada accedint a la informació procedent dels altres subsistemes. A més, la interrelació de dades és completa i, consegüentment, a partir de les capes de fases establertes en CAD es podran fer consultes globals de tota la ciutat per períodes o dates cronològiques precises. S'obtenen així *instantànies reconstructives* ajustades a un any o un període predefinit. Altrament, aquest SIA pot permetre una consulta tematitzada amb l'obtenció d'informació específica sobre determinats materials arqueològics. També existeixen funcions que permeten la incorporació de plànols històrics i fotografies aèries antigues, cosa que fa necessària la definició d'un sistema georeferenciat que permeti la superposició de cadascuna d'aquestes imatges *raster*.

Sarcòleg	Tègula	Lloses irregulars	Indeterminat	Llúmul podros
Amfores	Tègula/imbrex	Mixta tègula/lloses irregulars	Mixta tègula/àmfora	Incineració
Lloses	Taüt de fusta	Cuppa	Mixta tègula/àmfora/imbrex	Coberta signinum
Caixa de lloses	Fossa	Taüt de plom	Mixta lloses/tègula	

Fig. 4: Símbols de la tipologia funerària.

1.2. FORMA TARRACONIS: BASE DOCUMENTAL I REPRESENTACIÓ

La *Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, capital de la *Hispania Tarraconensis*, fou una de les ciutats més extenses de la Mediterrània occidental. Una pròspera localitat que assolí una superfície urbanitzada compresa entre les 80 i 90 hectàrees distribuïdes entre un recinte intramurs situat sobre un turó costaner (aprox. 60 ha), uns *suburbia* en els vessants inferiors (10-15 ha), una extensa àrea portuària (8-10 ha) i una ocupació perifèrica indefinida integrada per *domus* i centres artesanals de caire periurbà. Tot i conèixer la ciutat romana a través dels seus grans edificis públics —*concilium provinciae*, circ, amfiteatre, teatre, *forum coloniae*, muralles, necròpolis i monuments del seu *territorium*—, Tàrraco esdevé globalment una realitat arqueològica desconeguda, ja que no existeix una visió en conjunt de tota la informació recollida des de l'inici de l'arqueologia contemporània fins a l'activitat professional actual. Aquest és el principal objectiu que ha pretès assolir la realització d'aquest projecte, tot reconeixent que les planimetries efectuades no constitueixen un estudi de la realitat arqueològica i històrica, sinó una eina a partir de la qual l'investigador pot plantejar-se hipòtesis de treball i gràcies a la qual els agents dinamitzadors o gestors de la ciutat podran disposar d'una informació valuosa.

La compilació s'inicia amb les planimetries efectuades al segle XIX, fonamentalment d'Hernández Sanahuja. Tot i no constituir documents precisos, han estat posicionats a partir de la trama cadastral o bé mitjançant el SIA (v. apartat 2). Les primeres planimetries acurades disponibles es realitzaren arran de les descobertes efectuades a l'entorn de la Necròpolis Paleocristiana del Francolí (Tulla *et. al.* 1927). Aquestes mateixes troballes propiciaren l'arribada a Tarragona de Mn. Serra Vilaró, el veritable pioner de les tècniques de documentació arqueològica a la ciutat. Els seus treballs a la necròpolis i el fòrum són encara un referent ineludible i la qualitat de la seva documentació gràfica i fotogràfica no es va superar a Tarragona fins a l'arribada d'investigadors de l'Institut Arqueològic Alemany. Pel que fa als investigadors locals, l'exemple de Serra Vilaró no va reeixir i, tret d'honroses excepcions (L. Bonet, A. Nogués, J. Sánchez Real o Ll. Papiol), la documentació arqueològica de la postguerra ha estat deficitària. El millor exemple d'aquesta situació el representa la tasca del Museu Arqueològic Provincial, desenvolupada fins a l'any 1982, i avui dia, a excepció de l'amfiteatre, majoritàriament inèdita. Igualment, l'activitat desenvolupada des de l'antic Servei d'Arqueologia durant la dècada dels 80 no va generar un corpus planimètric considerable, a excepció dels treballs desenvolupats a la capçalera del circ (Dupré *et al.* 1988).

Amb la creació del Taller Escola d'Arqueologia (Ted'a) de Tarragona (1986-1990) s'inicia una etapa —massa breu, però suficient— per dur a terme la renovació epistemològica que definí les bases metodològiques que encara són vigents en la pràctica professional actual, amb les lògiques transformacions i evolucions provocades per l'anomenada revolució digital. Posteriorment, la professionalització de l'arqueòleg i la legislació promoguda des del Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya han propiciat la generació d'un corpus planimètric i fotogràfic⁴ de les excavacions. Es tracta d'una tasca comunament realitzada pels arqueòlegs que han intervingut a la ciutat i representa un avanç significatiu, tot i que malauradament pateix de qualitats, intensitats i sistemes de documentació desiguals. En aquest sentit, lamentem la manca d'unificació i aplicació seriosa dels criteris d'intervenció i documentació arqueològica entre els nombrosos professionals i empreses que intervenen a Tarragona i que, en força casos, ha condicionat el resultat d'aquesta planimetria arqueològica. D'altra banda, el paper de les institucions en tot aquest context ha estat, fins a dates recents, insuficient tenint en compte la seva potencialitat i responsabilitat social. El resultat de tot aquest procés és per a tots prou conegut i ha estat recentment il·lustrat de forma inequívoca per diversos autors (Miró 1997 i 1999; Mar/Ruiz de Arbulo 1999; Dupré 2001; Ruiz de Arbulo 2004). És significatiu el fet que la major part d'aquestes reflexions o valoracions s'han produït en fòrums celebrats fora de la ciutat i no han tingut el ressò que mereixen.

Tret de publicacions arqueològiques específiques, la majoria de la informació planimètrica que presentem prové d'actuacions arqueològiques inèdites la documentació de les quals està dipositada a la Direcció General del Patrimoni Cultural, i els materials recuperats, custodiats en dependències de Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT). La informació ha estat generosament cedida pels directors de l'excavació i les perioditzacions efectuades s'han elaborat, exclusivament, a partir de les memòries administratives, no de l'estudi exhaustiu de les excavacions arqueològiques. Això inicialment constitueix un entrebanc, però cal tenir en compte que l'estructura del SIA permet la modificació de dades, així com el seu trasllat entre les capes cronològiques creades, el nombre de les quals també pot variar. Insistim en la necessitat d'efectuar estudis intensius sobre algunes de les excavacions d'urgència realitzades. Només anàlisis acurades permetran interpretar correctament les *impressions científiques* obtingudes a partir de l'elaboració de les memòries administratives. A tall d'exemple, i per experiència pròpia, es poden confrontar les conclusions extretes de

4. Ben aviat caldrà plantejar-se la digitalització de tot aquest material fotogràfic revelat en suport químic i molt sensible al pas del temps.

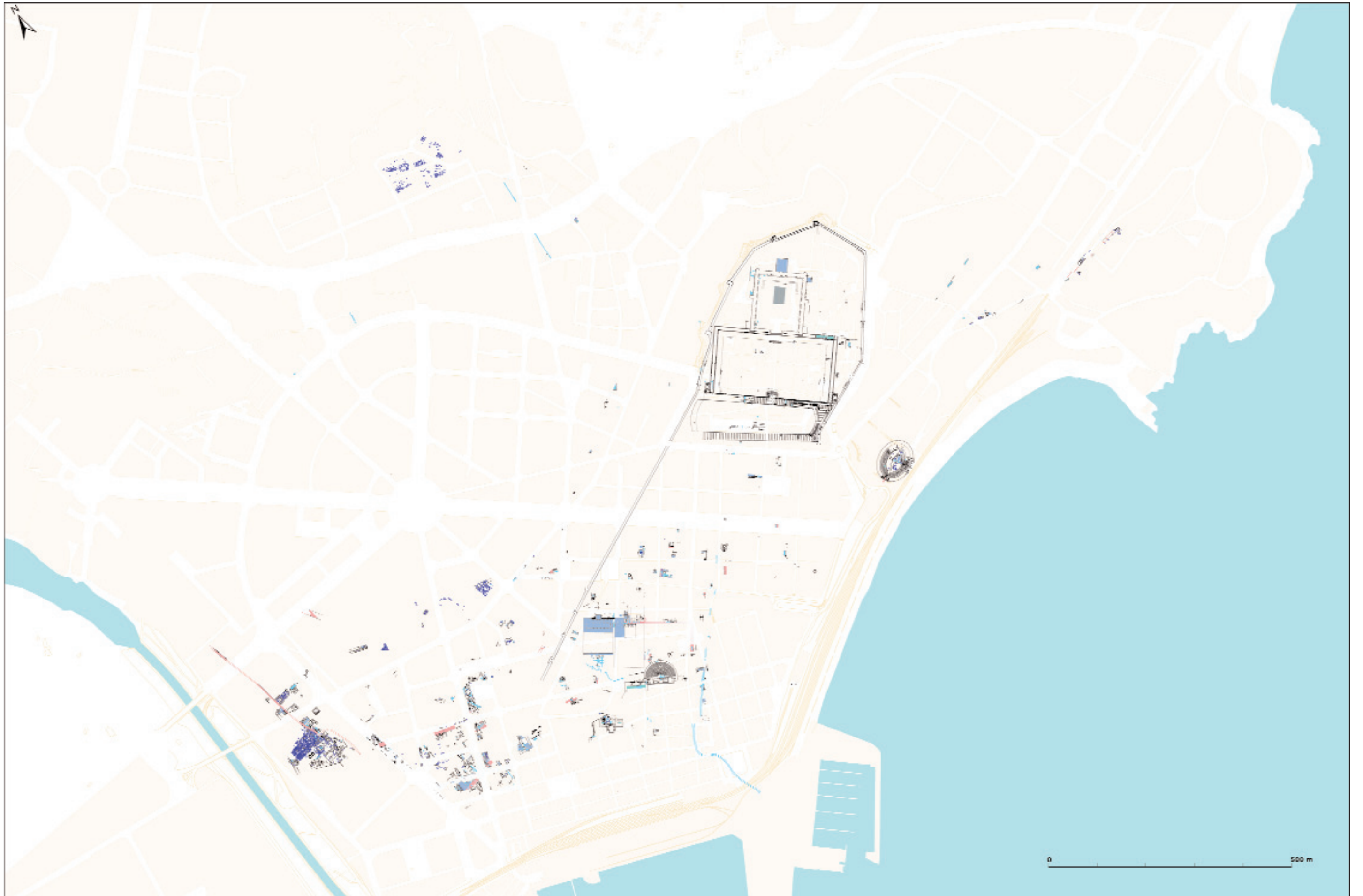

Fig. 5: *Planta general de restes arqueològiques i retícula urbana actual. E: 1:10.000.*

Fig. 6: Evolució històrica de Tàrraco a partir de les sis fases establertes.

l'anàlisi de les termes públiques de l'àrea portuària a partir de la memòria administrativa (Díaz *et al.* 2000a-b) i, posteriorment, a partir d'un període extens de revisió de l'excavació arqueològica i dels seus materials recuperats (Macias *et al.* 2004a).

La confrontació de les dades planimètriques ha demostrat la inexactitud topogràfica d'actuacions arqueològiques i dels aixecaments conjunts sobre els grans edificis públics. Això és conseqüència dels recursos tècnics de l'època i del fet que el suport topogràfic emprat pels arqueòlegs s'ha fonamentat en la planimetria cadastral municipal, elaborada amb mitjans antics no del tot precisos. Aquestes imprecisions es poden observar especialment en els grans complexos urbanístics d'època romana, els vestigis dels quals encara resten visibles a la ciutat actual. Per aquest motiu, el projecte ha inclòs la participació d'un topògraf amb la voluntat de referenciar, mitjançant posicionament per satèl·lit, els principals monuments de la ciutat.⁵ Amb aquest objectiu s'ha implementat als carrers actuals una xarxa de bases topogràfiques amb GPS segons coordenades de l'Institut Cartogràfic de Catalunya. Aquesta tasca ha permès corregir topogràficament els monuments de la ciutat que avui són visibles i que enumerem a continuació.

1. Muralla romana. S'ha resseguit el perímetre extern de la muralla tardorepublicana de Tarragona, des del portal del Roser fins a l'anomenada capçalera oriental del circ. S'ha intentat reflectir el ressalt existent entre el parament megalític i l'*opus quadratum*. El perímetre intern de la muralla s'ha topografiat en els segments de la baixada del Roser i la plaça de l'Escorxador.
2. Recinte de Culte. S'ha intervingut al claustre de la Catedral de Tarragona, en dependències del Museu Diocesà de Tarragona, a la seu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya a Tarragona i a la seu del Museu Bíblic Tarraconense.
3. Plaça de Representació del *concilium provinciae*. S'han topografiat les restes de la plaça del Pallol, el carrer de la Civaderia, la plaça de Santiago Rusiñol, la plaça del Fòrum, el carrer de Santa Anna i la torre del Pretori.
4. Circ romà. S'ha topografiat el solar de l'antiga casa

dels Militars, la capçalera oriental, la plaça dels Sedassos i els establiments comercials amb numeració imparell de la plaça de la Font.

5. Amfiteatre romà i basílica visigòtica.
6. *Forum coloniae* de Tarraco.
7. Àrea de la Necròpolis Paleocristiana: via periurbana, *domus* suburbana i mausoleu situat al costat dels Serveis Centrals del MNAT.
8. Teatre romà de Tarragona.

Paral·lelament, s'ha efectuat el recull dels principals antecedents historiogràfics assenyalant, en la mesura del possible, l'indret de les troballes. Tot i tractar-se d'actuacions sense contingut gràfic, la seva informació és útil en la comprensió de la *forma Tarraconis*, així com per facilitar elements d'anàlisi i previsió en la gestió patrimonial de la ciutat. El nostre treball no pretén ser un recull documental exhaustiu i s'ha fonamentat en compilacions ja elaborades (tesis de llicenciatura i tesis doctorals). Són destacables els reculls de G. Alföldy⁶ (1975), R. Navarro (1979), E. Koppel (1985a), J. Gimeno (1991) i M. Claveria (2001), tot i que malauradament ens és desconeguda la procedència de la major part dels objectes que aquests investigadors estudiaren. L'estudi d'altres materials arqueològics encara és una assignatura pendent. Per exemple, el cas de la numismàtica és realment flagrant.⁷ També es fa referència als textos més coneguts de la historiografia local (Ponç d'Icard, Albinyana/Bofarull, Hernández Sanahuja, etc.), els noticiaris impulsats per la RSAT (encomiable la tasca de Sánchez Real), la meritòria compilació efectuada per Rafael Gabriel i Rodolfo Cortés (1985⁸) i la documentació recollida pel Sicaut. A aquestes fonts s'ha afegit la consulta de l'Arxiu Valentines,⁹ conservat a la RSAT (Hernández/López 2001).

Tota la informació recollida ha generat una cartografia de 46 plànols DIN A2 inclosa en el segon volum d'aquesta obra, si bé algun d'ells es reproduïx en aquest primer volum. A escala 1:5.000 es representen sis plantes evolutives de Tàrraco en funció dels períodes cronològics establerts, així com els plànols guia del projecte (E: 1:6.000). Les làmines evolutives pretenen reflectir la periodització històrica i la transformació urbanística de la ciutat clàssica durant els seus nou segles de vida (fig. 5 i 6). Som conscients que l'estat ac-

5. No s'ha dut a terme l'aixecament detallat de les restes arqueològiques sinó la seva reorientació i correcció segons les coordenades emprades. El resultat és que tots aquests monuments estan relacionats entre ells sense dependre de la planimetria cadastral actual.

6. Aquest *tarragoni* va desenvolupar entre els anys 1997 i 2000 un nova revisió del conjunt epigràfic de Tarraco per al volum II del *Corpus Inscriptionum Latinarum*. La revisió compta amb la col·laboració de Heike Niquet per a les inscripcions cristianes i jueves. L'autor ens esmenta (Alföldy 2004) que la xifra inicial de 1.080 epígrafs s'ha ampliat a uns 1.400 textos fruit de les revisions efectuades i dels exemplars obtingut en noves excavacions.

7. Disposem de diversos treballs parcials, però el coneixement sobre aquesta matèria a Tarraco no fa justícia a la seva potencialitat. Esmentem els treballs de L. Villaronga (1983, 1992, 1993), J. Benaiges (1994), J. M. Carreté (1994) i una recent síntesi de T. Marot (1999). Altres aportacions puntuals (L. Avellà, I. Teixell, À. Rifa) s'esmenten a la bibliografia relativa a les fitxes descriptives.

8. El *recull de dades arqueològiques* té el mèrit de ser la primera aproximació al que avui entenem com a Carta Arqueològica, i compila nombroses dades, aleshores inèdites, fruit de la recerca documental i de l'aportació dels membres de la RSAT. Elabora una primera planimetria de les estructures de caire imperial conegudes a la Part Alta amb unes mesures força aproximades. Malauradament ha estat un document obviat en les recents transformacions urbanístiques.

9. Aquesta obra es pot considerar, oficiosament, la primera planimetria arqueològica de Tarragona, si bé fou realitzada voluntàriament i amb mitjans precaris, cosa que va dificultar en molts casos el posicionament i escalatge de les restes. Sempre que ha estat possible, aquesta informació s'hi ha inclòs a partir de la metodologia exposada a l'apartat 2.1.

tual de la recerca no ha permès assolir satisfactòriament aquest objectiu. Moltes de les estructures arqueològiques exhumades en els darrers 100 anys no gaudeixen d'una datació precisa i, per tant, han estat excloses d'aquest plànols. D'altra banda, esperem que la realització de nous estudis permeti precisar qüestions cronològiques que actualment generen diversos dubtes interpretatius.

L'escala 1:1.250 ha estat seleccionada per oferir una visió amb més perspectiva i intel·ligibilitat. No és una proporció usual en representacions cartogràfiques, però la tria ha estat propiciada pel seu encaix dins del format del paper d'edició seleccionat i per la possibilitat de tenir en un únic full àrees representatives de la Tàrraco romana. Per exemple, en un sol full s'insereix tota l'actual Part Alta, antiga seu del *concilium provinciae* i el circ; en un altre s'inclou l'àrea monumental de la colònia —fòrum i teatre—, i així altres casos. En canvi, l'ús de l'escala 1:500, una proporció més està-

dard en documents urbanístics, permet oferir una visió detallada de les estructures arquitectòniques, les cotes, la simbologia gràfica emprada, etc. És una escala amb la qual es pot apreciar la realitat arqueològica de cada solar intervingut, així com valorar la potencialitat de l'entorn. També s'han elaborat plànols evolutius o de fases històriques cenyits a unitats cadastrals concretes que es presenten en aquest primer volum acompanyant la informació textual corresponent.

Tant en els plànols E. 1:1.250 com en els 1:500 s'han delimitat les parcel·les urbanes on se situen les notícies o actuacions arqueològiques, i en el seu perímetre s'han incorporat els números identificatius de fitxa o registre, que hem recopilat en el capítol 4 d'aquest volum. En ambdós tipus de plànols el nord geogràfic no s'ha fet coincidir amb l'eix vertical dels fulls per tal d'adaptar l'orientació de les restes arqueològiques a la del paper, a fi de donar prioritat visual a les restes arqueològiques i optimitzar tot l'espai que sigui possible.

RECULL CARTOGRÀFIC DE LA CARPETA	
Numeració	
•	Llegenda
•	Planta general de les restes arqueològiques i retícula urbana actual E: 1:6.000
	<i>Plànols de situació i contextualització E: 1:5.000¹⁰</i>
•	I Època ibèrica fins a l'arribada dels Escipions (aprox. 500-218 aC)
•	II Època tardorepublicana fins a l'inici del Principat d'August (218-30 aC)
•	III Època d'August fins a la crisi militar postneroniana (30 aC-69 dC)
•	IV Època compresa entre les dinasties flàvia i antonina (69-180 dC)
•	V Període comprès entre L. Verus i Ròmul Augústul (180-476 dC)
•	VI Etapa visigoda (476-713/714)
	<i>Plànols de situació i contextualització E: 1:1.250</i>
•	Plànol guia dels fulls E: 1:1.250
•	A Part Alta: recinte de culte i plaça del <i>concilium provinciae</i> més el circ
•	A' Part Alta: estructures edificades durant l'època julioclaudia i flàvia
•	B Àrea residencial afectada per la pedrera del s. XIX
•	C Àrea residencial i portuària entorn del fòrum i el teatre
•	D Suburbi occidental
•	E Extraradi occidental del Francolí
•	F Àrea suburbial septentrional
•	G Extraradi nord-occidental
•	H Extraradi septentrional de l'Oliva
•	I Suburbi oriental i amfiteatre
•	J Extraradi oriental
	<i>Plànols de situació dels sectors sense restes arqueològiques E: 1:1.500</i>
•	K Extraradi occidental
•	L Extraradi oriental
	<i>Plànols de detall a E: 1.500</i>
•	Plànol guia dels fulls E: 1:500
•	1-24 Plànols cadastrals de detall E: 1:500

10. Aquests plànols inclouen, il·lustrativament, una proposta de corbes de nivell de la Tarragona del 1800 segons R. Gabriel (2001).

1.3. AGRAÏMENTS

Un projecte d'aquestes característiques no es pot dur a terme sense l'ajut i el suport dels nombrosos professionals que, d'una forma o altra, han estat vinculats als processos derivats de la documentació i la recerca del patrimoni arqueològic. La compilació de la informació arqueològica ha estat una tasca feixuga alleujada per les facilitats dels col·legues que han dirigit excavacions a la ciutat. Alguns de forma individual, altres integrats a les empreses d'arqueologia que han treballat a Tarragona fins a l'any 2004 (Codex, Cota 64 i Nemesis). Tots ens han permès consultar els seus treballs, en molts casos inèdits. En part, aquesta obra és mèrit d'un col·lectiu professional que sovint treballa amb més limitacions de les que serien desitjables. Tots aquests col·laboradors apareixen relacionats en els crèdits de l'obra i a l'apartat 4 d'aquest volum a partir de les inicials dels seus noms.

Cal esmentar la intensa col·laboració prestada en les tasques de documentació per part del Dr. Jordi López Vilar, Sílvia Alcaide, Judit Ciurana i Mariona Valldepérez. En la informatització de les dades destaquem la feina de Paloma Aliende, Ana Garrido, Óscar Martín i Pau de Soto. L'obra ha comptat amb un ampli suport en la direcció científica prestada pel Dr. Josep Guitart,

la Dra. M. Teresa Miró i el Sr. Lluís Piñol, que en tot moment han intervingut en el seguiment i la millora del resultat. Cal agrair el suport de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense, que ha col·laborat en la fase de documentació i ens ha facilitat l'accés a l'Arxiu Valentines. També a l'Arxiu Central del Port de Tarragona, que ens ha ofert part de la cartografia històrica digitalitzada; al Consell Comarcal del Tarragonès, per facilitar-nos bases topogràfiques de la ciutat, i al gabinet de topografia de J. Zamarro per la seva implicació. Diverses institucions han permès l'accés als seus recintes per tal de topografiar les restes arqueològiques que hi romanen: el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, el Museu d'Història de Tarragona, el Museu Diocesà de Tarragona, el Museu Bíblic Tarraconense i el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya a Tarragona. També se'ns ha permès l'accés a la sucursal de Caixa Tarragona ubicada al carrer de la Merceria.

Finalment, hem de reconèixer l'ajut i l'orientació de totes aquelles persones que, pel seu generós suport, han incidit positivament en el resultat obtingut: Xavier Aquilué, Francesc d'Assís Barriach, Coia Escoda, Rafael Gabriel, Josep Granell, Josep Lluís Gras, Jaume Massó, Joan J. Menchon, Andreu Muñoz, Josep M. Puche, Joaquín Ruiz de Arbulo, M. Immaculada Teixell i Elena Virgili.

Atles d'arqueologia urbana de Catalunya

- 1 Atles d'arqueologia urbana de Granollers
Alexandra Úrcasaco (coord.)
- 2 Planimetria arqueològica de Tàrraco
Direcció científica: J. M. Macias Solé, I. Fdz Fernández, U. Pídel Masgoret, M. T. Miró i Alaix,
J. Guixart i Duran

TAU
LVR
MUSEU
D'ARQUEOLOGIA
URBANA

- 1 Planimetria arqueològica de Tàrraco
Direcció científica: J. M. Macias Solé, I. Fdz Fernández, U. Pídel Masgoret, M. T. Miró i
Alaix, J. Guixart i Duran
- 2 Troballes arqueològics al litoral tarragoní. Dotze anys d'arqueologia
subaquàtica (1960-1980)
Walfida Pérez Martín

DOCUMENTA

- 1 La corona immarcescible.
Pintures de l'antiquitat tardana de la Necròpolis Alta d'Ouiric (Mina, Egipte)
Eva Sobias Pascual
- 2 Les termes públiques de l'Àrea portuària de Tàrraco.
Carner de Sant Miquel de Tàrragona, Josep M. Macias i Solé (ed.)
- 3 El Palati.
La formació dels palaus imperials a Roma, Ricardo Mar
- 4 Les basíliques paleocristianes del suburbi occidental de Torroco.
El temple representatiu i el complex martírial de Sant Fruós, Jordi López Vilar
- 5 Planimetria arqueològica de Tàrraco
Direcció científica: J. M. Macias Solé, I. Fdz Fernández, U. Pídel Masgoret, M. T. Miró i Alaix,
J. Guixart i Duran
- 6 Les imitacions de vaixelles fina importada a la Hispania Citerior
(segles I aC - I dC), Merò Roca Roumens i Jordi Principal (ed.)

Edició a càrrec de:

Ajuntament de
TARRAGONA

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació

Amb la col·laboració de:

PATRIM
WORLD HERITAGE · PATRIM

